

EN SLÄKTKLENOD.

Av

SIGRID LEIJONHUFVUD.

ADOLPH Sweriges KUNG och FAR
Den GUD hägna will!!!
Juledag ur Kannan har
Druckit Ägarn till.
Höga Förebilder!
Wärdigt Minnesmål!
Drickom En Så Milder
Nådig Herres Skål
Hvem Som dricka tål!!!

Denna sjuttonhundratalsirriga minnesvers, som står inristad på silverlocket till en ålderdomlig dryckeskanna av serpentin — en så kallad stänka — har till upphovsman den vittre hovkavaljeren Axel Gabriel Leijonhufvud. Liksom sina lysande bröder i Apollo Creutz och Gyllenberg hade han gjort sin entré vid hovet under de mest brydsamma och tålmodsprövande förhållanden. Det var år 1756, då de allsmäktiga ständerna efter hovpartiets misslyckade revolutionsförsök tagit hand om den unge kronprinsens och hans bröders uppfostran och utan hänsyn till kungaparets önskningar tillsatt ny guvernör och nya uppvaktande kavaljerer. Liksom Creutz och Gyllenberg hade han också i den otvungna samvaron i fru Nordenflychts intima krets, där djupsinniga resonemang och glada infall föllö sig lika naturliga, funnit en oförliknelig kompensation för hovlevnadens förtretligheter och drottningens isande högdragenhet.

Under årens lopp hade ju den första misstämningen lagt sig och kavaljererna gjort sig inte blott tolererade utan även uppskattade vid hovet. Men ännu 1761 talar Axel Gabriel Leijonhufvud om sin förestående uppvaktning under årets sista månader som om ett sla-

Fig. 1. Kannan i profil. Foto Nord. Mus.

veri — »une servitude de trois mois».¹ Han motsåg inte julfirandet med de kungliga på Ulriksdal med några gladare förväntningar.

Just denna jul var det emellertid som den i minnesversen hugfästa tilldragelsen måste ha inträffat.² I en inskription runtom insidan av dryckeskannans lock berättar nämligen Axel Gabriel om släktklenoden att den blivit »Skiänkt till Jul Klapp År 1761 af Min

¹ Brev till Fredrik Sparre, också han kavaljer hos kronprinsen, Tuna 20/10 1761 (Börstörps arkiv).

² A. G. Leijonhufvud kvarstod visserligen som kavaljer hos kronprinsen till 1763, men sedan ständerna våren 1762 förklarar dennes uppfostran avslutad, var tjänstgöringen icke längre densamma. (Malmström, Sveriges politiska historia ... D. 5, s. 190.)

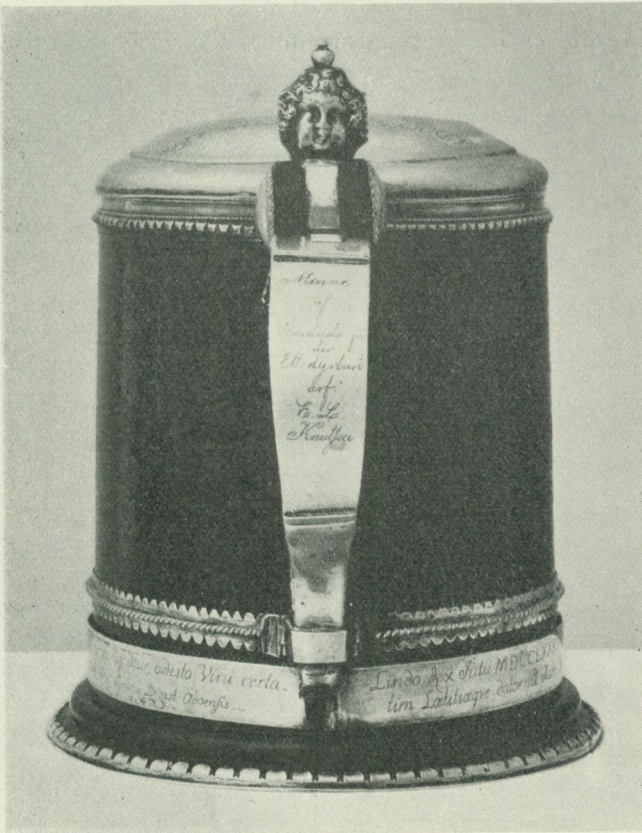

Fig. 2. Kannan från handtaget. Foto Nord. Mus.

Dygdiga Frumor Grewinnan Elsa B. Oxenstierna». Kannan invigdes således i hans ägo, då Adolf Fredrik på juldagen i nåder förde den till sina läppar och drack honom till i skummande julöl eller kanske snarare i renskt vin, kungens favoritdryck.

Då Axel Gabriels mor, änka sedan aderton år och troligen vid denna tid bosatt i Stockholm, översände kannan till honom, var den åtföljd av några av hans bror Knut författade verser,¹ av ett visst

¹ Axel Gabriel har senare försett dem med följande överskrift: »Envoi af min K. Bror Knut, när jag år 1761 på Ulriksdal feek af min Hulda Sälla Mor till Julklapp den Svarta Serpentskannan med Silfverläck, som jag sedan förärade åt samma älskade Broder, på Lindö Canuti Dag 1782». (Släktarkiv depon. hos K. K:son Leijonhufvud i Strängnäs.)

intresse som vittnesbörd om en tydligen ännu vid denna tid fortlevande tradition om betydelsen för »våra fäder» av att samma dryckeskanna gick laget runt från gäst till gäst. Han avslutar nämligen julklappsversen på följande sätt:

Då när man detta kiäril hade,
 Man warse blef om Agget lade
 Förgift uti en såckrad drick.
 Nu sen vår werld fått annat skick . . .
 Man skiäncker gift i tal, i sång, i skålar.
 Nu är det mera konst at ackta sig för gift.

Axel Gabriel påminner tjugo år senare om denna »envoi» som åtföljde kannan:

När jag henne först fick tömma,
 Och hon ur sin tysta gömma
 Första gång till Hofvet for.

och önskar att han själv på ett lika vittert sätt nu kunde »förpassa» den till sin bror.

Ach! Hur skulle ej dess värde,
 Som då Kung och Drottning lärde,
 Nu af mig nytt värde få?¹

utbrister han, men beklagar på samma gång att hans skaldeåder numera sinat.

Kannan har från Far till Son
 Hunnit Séclers tal;
 Men Sin Största heders mon
 Fått på Ulriksdal.
 Af en Ädel Moder
 Har jag henne fått
 Hon war Huld och goder:
 Önskom henne godt
 Uti rågat mått!!

Så lyder fortsättningen av Axel Gabriels minnesvers, graverad på insidan av dryckeskannans lock (fig. 3) och tydligen liksom första strofen avsedd att sjungas som bordsvisa. Enligt traditionen på hans tid skulle således klenoden redan då gått i arv i sekler, det vill väl säga åtminstone i fyra släktled. Utgår man från ett sådant anta-

¹ Original i nyss citerade arkiv. Överskrift »D. 21 Majj 1782».

Fig. 3. Insidan av kannans lock. Foto tillhörigt C. Leijonhufvud.

gande, skulle den ha varit tillverkad ganska tidigt på sextonhundratalet.

Som av här meddelade fotografier (fig. 1 o. 2) framgår, är den fränsett foten nästan cylindriska kannan av mörk serpentin, silverinfattad kring mynning och fot och försedd med ett i två låga avsatser kupat silverlock, som öppnas medelst tryck på den därtill hörande maskeronen. Det djärvt svängda handtaget med dess drak-huvudliknande avslutning är av serpentin med silverbeslag och fasthålles dels inifrån medelst två silverhövdade skruvar,¹ dels upptill och nedtill medelst kring kannan löpande band av silver, ornerade med smala repstavar och uddar. Locket har på falsen en stämpel

¹ Den nedre av dessa har tyvärr numera bortfallit.

Fig. 4. Stämpeln å lockets fals.

som ej återfinnes hos Upmark¹ och tyvärr ej kunnat tydas (fig. 4). Kannan mäter i höjd från fot till mynning 185 mm., fotens diameter är 188 mm., mynningens 141 och lockets vid falsen 128.

Det släta silverbandet strax ovan foten, som har en omkrets av 485 mm., har tydligen tillkommit för att bereda plats för inskriptionen av 1782, varom mera här nedan. Sammanfogningen nedanför handtaget vittnar om att man här har att göra med en senare tillsats. Att det lågt kupiga locket i två avsatser däremot kan vara det ursprungliga och i så fall ej behöver tala emot en tidig datering, torde framgå av jämförelse med en dansk silverkanna i Statens historiska museum som troligen är förfärdigad 1615 (inv. 7145: 1).

Om kannans antagliga ålder har föreståndaren för Livrustkammaren baron R. Cederström, som såg den, då den i november 1927 fotograferades i Nordiska Museet, haft vänligheten uttala sig. Han anser att den kan dateras till 1630-talet. Detta uttalande bekräftar sannolikheten av den datering som undertecknad trott sig kunna komma till vid jämförelse med en reproduktion av en kanna av samma typ, även den av serpentin med silvermontering, tillhörande ett Londonmuseum (fig. 5).

Denna engelska kanna är elegantare i form och ojämförligt rikare ornerad än Leijonhufvudkannan såväl å det höga och kupiga i en rikt utbildad knopp uppstigande locket som å de båda handtaget fasthållande banden, av vilka f. ö. det övre är mycket bredare, helt omfattande handtagsfästet. Ännu en olikhet ligger i att hela handtaget tyckes vara av silver. Men anordningen av beslagen är ganska nära överensstämmande å båda kannorna, om man frånser det senare tillsatta inskriftsbandet å Leijonhufvudkannan. Maskeronen vid lockets gångjärn är ett annat gemensamt drag. Och därtill kommer att ornamentsmotivet med rundade uddar och däremellan uppstigande små spetsiga flikar, som uppåt avslutar fotbeslaget, är nästan identiskt lika å båda kannorna. Den engelska kannan har ett tillverkarmärke som hänvisar på tiden omkring 1623. (Victoria and

¹ G. Upmark, Guld- och silfversmeder i Sverige 1520—1850, Sthlm 1925.

Fig. 5. Engelsk kanna från omkring 1623 (Vict. and Alb. Mus. review of the principal acquisitions. 1912. Pl. 12.)

Albert museum. Review of the principal acquisitions, 1912, pl. 12 o. s. 39.)

Ger således Leijonhufvudkannans yttre habitus fog för att datera den till 1630-talet, så bestyrkes därigenom den av Axel Gabriel meddelade uppgiften här ovan. Det är då ganska sannolikt att dess förste ägare varit inskriftsförfattarens farfars farfar, landshövdingen Gustaf Eriksson till Ekeberg, sonson till drottning Margaretas bror, död 1658 vid 61 års ålder. Efter honom skulle kannan ha ärvts av hans äldste son Erik med tillnamnet den starke, på sin tid en av de levnadslustiga kavaljererna vid drottning Kristinas lysande hov

Hans son återigen, den ende som nådde vuxen ålder, var landshövdingen Axel Gabriel, herre till Ådö, inskriftsförfattarens farfar.

För nu angivna ägarelängd genom tre släktled tala ju endast sannolikhetsskäl. Men av inskriftsförfattarens utsago att kannan gått från far till son, sammanställd med det faktum att han fått den av sin mor, som enligt den bevarade bouppteckningen av 1743 efter mannen¹ under sin livstid skulle sitta i orubbat bo, torde det vara tydligt att den tillhört hans far. Fadern var den tappre överstelöjtnanten vid Dalregementet Carl Leonhard, invalid efter slaget vid Gadebusch, den yngre av de två söner som överlevde Ädöherren. Det egendomliga är dock att bouppteckningen, vars uppgifter i a. äro ganska noggranna, varken under rubriken »silfwer» eller under rubriken »stenkiärill» upptager något föremål som kan bestämt identifieras med ifrågavarande kannan. Efter »1 stort kylfat af serpentin» nämnes visserligen »1 st. d:o bågare med lock», men så knapphändigt kunde väl knappast den silverbeslagna dryckeskannan, avfärdas, i synnerhet som denna bågare är upptagen till ett pris av blott 12 öre. Bland silver upptages »1 stor zirförgylt stopbågare med lock och trenne fötter», samt ännu en dito, men den beskrivningen passar ej in. Den torde gälla det senare sextonhundratalets typ av dryckeskannor. Förmodligen har den gamla klenoden av redan föråldrad typ ej varit i bruk på Carl Leonhards tid utan stått undanlåst och kanske blivit bortglömd vid bouppteckningen. Sonen talar ju i sina ovan anförda verser av 1782 om att han tömde kannan första gången, då den »ur sin tysta gömma» skickades till honom på Ulriksdal julen 1761.

Dryckeskannans öden efter denna tid äro tack vare de inskriptioner som därå graverats lätta att följa.

Axel Gabriels enda son dog i späd ålder och hör således ej till ägarlängden. Själv drabbades han även av andra sorger. Hans maka i tredje giftet överlevde honom visserligen, men till följd av hennes nervösa sjuklighet och hans ekonomiska svårigheter² levde de efter flyttningen från Åbo, där han varit president i hovrätten,

¹ Riksarkivet.

² Brev från A. G. Leijonhufvud t. Fredrik Sparre 28/1 1782 (Börstorps arkiv).

skilda. Emellertid fann han på gamla dagar ett hem hos sin yngre bror Knut Henrik på hans gård Lindö vid Bråviken nära Norrköping. Gemensamma intressen, särskilt i fråga om vitterhet och musik, förenade de båda bröderna, och det blev för den äldre en naturlig sak att låta den släktklenod, som han själv satte så stort värde på, övergå till den av uppväxande söner omgivne brodern.

För det högtidliga överlämnandet valde han en dag som av den lyckliga Lindöfamiljen firades som dubbel högtidsdag, den 10 juli. Dagen var sedan gammalt årets andra Knutsdag — kungahelgonet Knuts, medan Knut Lavards dag inföll tjugondedag jul¹, således familjefaderns namnsdag, och hade dessutom fått ökad betydelse genom att vara hans hustrus, grevinnan Karin Sperlings födelsedag. Det var till minne av den dagen år 1782 som det redan omtalade nya silverbeslaget å kannan kom till, försett med en inskrift, vari Axel Gabriel förevigat dess övergång i broderns ägo genom följande i två rader runtom anordnade ståtligt klingande latinska disticha:

Lindö d. X Julii MDCCLXXXII

Canthare Pervetus, et Bromio Sacer atque Lyaeo

Limina Canuti dexter adito Mei!

Cuique Sua dum Te mensa dignatur adesto

Vini certa-² tim Laetitiaeque dator.

A Matre donatum Fratri Frater hunc dicat: Ille

Natis, majorum more det! Hique Suis!

Axel Gabriel Leijonhufvud. Praes: Summi Dicast:³ Aboensis.

Eller i fri översättning:

Äldriga dryckeskärl, som åt mjödet och vinet är helgat,
Gå nu i gård till min Knut, närma dig honom med hast!
Om på sitt bord han dig värdigas se, förbliv då hos honom.
Skänk det fradgande vin, skänk ock gamman och fröjd!
Moderns gåva en bror till sin broder nu viger. Hans söner
Ärve som fäderna ärvt, lämne till söner i arv!

¹ Se R. Geete, Fornsvensk bibliografi, suppl., s. 308, 301.

² Här slutar inskriftens övre rad. Dateringens liksom varje versrads avslutning markeras i ristningen med ett tvärstreck (jfr fig. 1 o. 2).

³ Dicasterium = domstol (Du Cange).

Den nye ägaren har på ena silverskållan till lockets gångjärns-kolv låtit inrista sitt märke: »K. L. Carlson»¹. Motsvarande silver-skålla, vid vilken skruven är fastlödd, bär inskriften »C. L. Knutson», ett ägaremärke som tydligen avser Knuts äldste son Carl, v. president i Göta hovrätt, och därmed betecknar första uppfyllelsen av den framtidsförhoppning som farbrodern formulerat. Carl dog emellertid 1843 i mars utan att efterlämna några barn, och en senare ristning å handtagets silverbeslag: »Minne af Wördade fäder, Ett dyrbart arf. E. L. Knutson», vittnar om att kannan övergått till hans bror Erik, den nuvarande ägarens farfar.

Överstelöjtnanten Erik Knutson Leijonhufvud bodde vid den tiden på sin gård Manhem ej långt från Norrköping. Den guldsmed som fick i uppdrag att anbringa den nya inskriften har tydligen ej kunnat motstå lusten att skämta lite med de ståtliga inskriptionerna och till omväxling smuggla in några namn av mindre aristokratisk klang. På insidan av den vid gångjärnsskruven fastlödda silverskållan står nämligen i grund ristning i två varv med tillägg ovanför åt skruven till följande lilla notis: »D ⁵/₉ 1843 drucko ur denna kanna Guldsmed C. Holm i Norrköping och² och Bokhållar Nilson på Rotenberg». Fortsättningen å insidan av den motsvarande silverskållan å ömse sidor om dess tvärså lyder: »samt O. Hagberg hos Handlanden Åderman Norrköping». På tvärsåen som bildar fäste för skruven står dessutom i otympligare ristning »O. H.».

Guldsmedsmästaren Carl Holm var verksam i Norrköping från 1841 till efter mitten av århundradet³. Handlanden i samma stad Mauritz Åderman var född 1818 och dog 1875⁴. Rotenberg är en gård vid Bråviken i Ö. Stenby sn.

Inskriptionerna av 1843 äro hittills de senaste. Kannan ärvdes emellertid 1848 av Erik Knutsons äldste son, en framstående artilleriofficer som bar hans namn, och övergick efter hans år 1873 timade död till hans ende son Gustaf. Denne dog barnlös vid unga

¹ Genom förbiseende vid fastskruvandet har denna inskrift i fotografien kommit att återges upp- och nedvänd.

² Med följande »och» börjar det ovannämnda tillägget.

³ Upmark, a. a., s. 586.

⁴ E. Ringborg, Till Norrköpingskrönikan. IV, s. 272.

år som kapten vid Svea artilleriregemente. Erik Knutson hade emellertid ännu en son, Axel Ersson, överste vid Södermanlands regemente, och det är hans äldste son, statskommissarien friherre Carl A:son Leijonhufvud, som nu, under förutsättning att landshövdingen Gustaf Erikson verkligen var förste ägaren, representerar åttonde släktledet i den gamla dryckeskannans ägarelängd.

Seden att låta kannan gå laget runt från gäst till gäst är numera som så många andra gamla seder endast julbordet förbehållen. Men den gamla klenoden är i sitt närvarande tillstånd för skräpelig och ömtålig att ens då kunna tjänstgöra. Dess funktioner ha hos den nuvarande ägaren övergått till en silverkanna av mindre dimensioner och av senare sextonhundratalstyp, enligt stämpeln tillverkad av Stockholmsmästaren Johan Schick tydligen före 1689 emedan stämpeln saknar årsbokstav¹. Även denna kanna har ett minne av kunglig älskvärdhet fäst vid sig; den är nämligen faddergåva till ägaren från drottning Louise, Karl XV:s gemål.

ZUSAMMENFASSUNG.

SIGRID LEIJONHUFVUD: *Ein Familienkleinod.*

Freiherr Carl A:son Leijonhufvud, Stockholm, besitzt einen Trinkkrug aus Serpentin mit Deckel und Beschlägen aus Silber (Fig. 1—3), versehen mit verschiedenen Inschriften. Die früheste derselben bezieht sich auf das Jahr 1761 und gibt an, dass König Adolf Fredrik am Weihnachtstage aus dem Krüge dem damaligen Besitzer zugetrunken habe. Der Besitzer, Axel Gabriel Leijonhufvud, derzeit Kavalier beim Kronprinzen, dem späteren Gustaf III., berichtet in einer weiteren verzifizierten Inschrift, dass er im selben Jahre den Krug als Weihnachtsgeschenk von seiner Mutter (sie war seit 1742 Witwe) erhalten habe, und dass er vorher Jahrhunderte hindurch vom Vater auf den Sohn gekommen sei. Die Datierung in die erste Hälfte des 17. Jahrhunderts, die dadurch angedeutet wird, erhält ihre Bestätigung durch gewisse Ähnlichkeiten mit einem englischen Trinkkrug aus der Zeit um 1623 (Fig. 5); man vergleiche die Anordnung der Beschläge, den Maskaron am Scharnier des Deckels und vor allem das Ornament, das oben den Fussbeschlag abschliesst. Der Beschlag unterhalb des Griffes des Leijonhufvudschen Kruges, der eine Inschrift von 1782 trägt, ist offenbar ein späterer Zusatz.

¹ För identifieringen har jag att tacka fil. dr G. Upmark o. amanuensen Anna Lewin (Jfr G. Upmark, a. a., s. 48, 2).

Der Vorsteher der Kgl. Rüstkammer, Freiherr R. Cederström, datiert den Leijonhufvudschen Krug in die 1630er Jahre. Der Falz des Deckels hat einen Stempel (Fig. 4), der leider nicht identifiziert werden können.

Spätere Inschriften geben den Übergang des Kruges von Vater auf Sohn oder von Bruder auf Bruder bis zum Jahre 1843 an. Auf ähnliche Weise ist er in den Besitz des Mitglieds der Familie gelangt, das ihn jetzt innehat.
